

(Вашингтон, 07.04.2005)

Я втік. Утік до Америки. Втік на два місяці, і то з усією нашою сім'єю – це значить із Дашею і двома нашими собаками породи боксер: Шугр та її донькою Мадленкою. Я втік із надією на те, що тут знайду більше часу та можливості сконцентруватися на якомусь писанні. Уже два роки, як я не президент, і мене починає трохи дратувати те, що досі не написав нічого більш-менш цілісного. Коли люди довкола запитують, чи я пишу і про що, ледь не скаженію і відповідаю, що я за життя написав уже достатньо, однозначно більше, ніж чимало моїх співвітчизників, та що писання не є обов'язком. Тут я гість Бібліотеки Конгресу¹, тут мені надали дуже тихе і затишне приміщення, куди можу приходити, коли хочу, і робити, що хочу. За це від мене нічого не вимагають. Це чудово. Тут із приємністю – попри інше – я відповідав би на запитання пана Гвіждяли.

- Пане Президенте – якщо дозволите, звертатимуся до Вас так, як звертаються за кордоном до колишніх президентів. Я розпочав би розмову запитанням, що стосується другої половини 80-х років, коли Ви стали найвідомішим дисидентом Центральної Європи, або – як написав Джон Кін² – «зіркою в театрі опозиції». Пригадуєте момент, коли Вам вперше спало на думку, що змушені йти в політику і для Вас вже не достатньо ролі лише драматурга, есеїста та мислителя?

- Передусім я трохи відмежувався би від титулу «зірка в театрі опозиції». По-перше, ми все робили, щоб не ділитися на «зірок» та інших. Що більш відомим був хтось із нас, а отже, і трохи більш захищеним, то більше намагався обороняти отих менш відомих, а отже, вразливіших. Режим, зокрема, дотримувався принципу «розділяй та володарюй». Декому вони говорили: «Як Ви можете, усіма шанований учений, мати справу з такими нікчемами?», іншому казали: «Із тими не починай, то звірі під охороною, вони завжди якось відбрешуться, а тебе залишать, щоб ти за все відповів замість них». Зрозуміло, що в такій ситуації ми наголошували на засадах рівності всіх, хто хоч якось опозиційно проявляв себе. По-друге: Ви добре знаєте, як я довго сумніваюся, як оцінюю все можливе і неможливе, як сам собі не подобаюся; така особа тільки з великим зусиллям може без протесту погодитися з твердженням, що був «зіркою». Та, з іншого боку,

¹ Бібліотека Конгресу – національна бібліотека Сполучених Штатів Америки, дослідницький підрозділ Конгресу США.

² Кін Джон – професор політології в університеті Сіднея (Австралія) та в Берлінському науковому центрі соціальних досліджень. 1989 року заснував Центр вивчення демократії в Лондоні.

мушу припустити, що маю, мабуть, певну інтеграційну здатність: як людина, що фізично не зносить конфліктів, задухи та конфронтації, особливо якщо все це загалом даремно, і яка до того ж не любить, коли розмова нагадує переливання з пустого в порожнє, без очевидного результату, я завжди намагався об'єднувати людей, сприяти їхній гармонії та шукати спосіб, як трансформувати спільну позицію в дію. Можливо, це були саме ті мої риси, які мене врешті-решт завжди – навіть якщо я цього не хотів і не прагнув – висували на авансцену, через що згодом я міг будь-кому здаватися «зіркою». І нарешті до суті Вашого запитання: я не думаю, що в моєму житті можна віднайти якусь очевидну межу між періодом, коли я не займався політикою, і періодом, коли я нею займався. Певною мірою політикою чи громадськими справами я, власне, займався завжди і певною мірою я завжди – і як «простий» письменник – був політичним явищем. Тоталітарний режим зумовлює те, що політикою, по суті, є все, навіть рок-концерт. Відмінності, звичайно, були у різновиді чи очевидності політичного ефекту від моєї діяльності: інакше це було в 60-х роках, а інакше – у роках 80-х. У цьому аспекті справді переломний момент у моєму житті був у листопаді 1989 року, коли я вирішив прийняти президентство. Тоді йшлося не тільки про політичні наслідки моїх дій, але й про політичну посаду – з усім тим, що вона передбачає. Я вагався до останньої секунди.

– Ви цього боялися чи Вас це приваблювало?

– Скоріш за все, я боявся. Це було щось цілком нове. До ніякого президентства я не готувався від початкової школи, як це роблять американські президенти. На таку вагому зміну в житті я мусив зважитися, по суті, протягом кількох годин. Урешті-решт перемогло, мабуть, те, що мое оточення апелювало до моєї відповідальності: мені говорили слова, які я згодом сам багато разів повторював іншим, коли кликав їх у політику, мовляв, я не можу все життя щось критикувати і, якщо маю шанс показати, що це слід робити краще, не можу вийти з гри.

Цей заклик супроводжувало переконання, що в революційній ситуації це єдино можливе рішення і що всі наші зусилля я перевернув би з ніг на голову та плюнув би в обличчя всім іншим, якби я – як центральний персонаж подій – несподівано відмовився від участі в них й не відповідав за наслідки своїх попередніх вчинків.

– Що на це говорила Ваша тодішня дружина Ольга, яка була відома своїми різкими судженнями?

– Мушу сказати, що мою попередню дисидентську діяльність вона беззаперечно підтримувала. Але, що стосується президентської кандидатури, то мала такі самі сумніви, що і я, а може, і більші. Та врешті й на це дала свою згоду.

- Деякі Ваші колеги після прочитання нашої книжки «Заочний допит» 1986 року одразу передбачили, що Ви ввійдете до політики. Якщо я добре пам'ятаю, цією думкою тоді поділився і Мілан Кундера¹ з Вацлавом Белоградським². Я вперше почув про те, що Ви мали би бути президентом, на початку січня 1989 року від Павла Тігріда³, який запитав мене, що я на це сказав би. Коли Ви вперше довідалися про ці міркування і як до них поставилися?

- Я не дивуюся, що таке говорив Мілан Кундера. Думаю, він мене завжди вважав надто політичним, більше ніж я сам себе таким вважав. Коли згодом Павел Тігрід написав у закордонному виданні «Свідчення»⁴, що я мав би стати майбутнім президентом, я засміявся на це, як на жарт, так само як на слова Адама Міхніка⁵, який так говорив влітку цього ж року. Справді серйозно заговорив про необхідність моєї кандидатури під час революції, якщо не помиляюся, мій приятель, рокер Міхаел Коцаб⁶. Узагалі, з плином часу здається, що я, мабуть, був останнім, хто цю ідею з президентством почав сприймати серйозно.

(Вашингтон, 08.04.2005)

Я пригадую свої попередні поїздки в Америку. Уперше я приїхав сюди на шість тижнів навесні 1968 року. У Празі буяла «Празька весна», у мене з'явилася можливість подорожувати, отож я одразу скористався запрошенням Джо Паппа⁷ на прем'єру своєї п'єси «Повідомлення» в Public Theater у Нью-Йорку. Тоді я був головою Товариства незалежних письменників, яке ми заснували напередодні як певну противагу партійному осередку в Спілці письменників, тоді ще всесильній організації: я в літаку писав нашу програму (її варто було б колись віднайти і перечитати, наважуся стверджувати, що звучатиме цілком актуально) і при цьому попивав віскі. Зі мною летіло багато селян, в основному зі Словаччини, чимало з них уперше

¹ Кундера Мілан (нар. 1928 р.) – відомий чесько-французький письменник, поет, прозаїк, драматург.

² Белоградський Вацлав – видатний чеський філософ і соціолог сучасності. Підписант «Хартії-77».

³ Тігрід Павел – чеський письменник, публіцист і політик, представник чеського антикомуністичного руху.

⁴ «Свідчення» – щоквартальний чеськомовний журнал, що випускався з 1956 року в Нью-Йорку (головний редактор – Павел Тігрід). Після 1989 року журнал виходив у Празі.

⁵ Міхнік Адам (нар. 1946 р.) – польський дисидент і політв'язень часів ПНР, громадсько-політичний діяч, журналіст, редактор і видавець. Один із ідейних натхненників профспілки «Солідарність».

⁶ Коцаб Міхаел – музикант і політик часів Оксамитової революції.

⁷ Джозеф Папп (Джо) (1921–1991 рр.) – американський театральний продюсер і режисер.

в житті сиділо в літаку. Мабуть, вони скористалися сприятливим періодом для того, аби відвідати своїх багатих американських родичів. Приземлення літака на летовище імені Кеннеді на тлі заходу сонця було захопливим, я ніколи не забуду цих вражень. На летовищі мене хтось зустрів і відвіз прямо на репетицію моєї п'єси. Я знову не повірив своїм очам: я був на іншому кінці світу і раптом бачив свою п'єсу, поставлену саме так, як я уявляв і як ми ставили її в пражькому театрі «На поручнях». Люди сміялися чи плескали на тих самих моментах – це видалося мені особливо дивним з огляду на те, що переклад, мабуть, не був досконалим, причому децю з моєї п'єси просто неперекладне. Після репетиції мене відвезли до готелю, де я звалився, як підкошений. Наступного дня між іншим розшукав свого давнього друга і однокласника Мілоша Формана¹ й переїхав до Їржі Восковеця², чудового чоловіка, у якого я жив протягом усього свого перебування в США. Тут минули важливі дні мого життя. Це був час великого піднесення руху хіпі, різних «be-ins» у Central Park, люди були обвішані намистами, це був час "Hair" (Джо це ставив у Public Theater перед моєю п'єсою, згодом для успіху продав на Broadway, де я бачив прем'єру), час смерті Мартіна Лютера Кінга³, час вражаючих антивоєнних демонстрацій, внутрішнім ётос яких – сильним та зовсім не фанатичним – я захоплювався, час психоделічного мистецтва (багато плакатів я відвіз додому, і вони досі висять на Градечку, поза іншим привіз і першу платівку Лу Піда з гурту "Velvet Underground") тощо. Думаю, що перебування в Америці сильно вплинуло на мене. Після повернення я провів із друзями дуже веселе і водночас трохи нервове літо, яке не могло закінчитися добре: прийшли радянські війська. А коли згодом я бачив довговолосу, обвішану намистами чеську молодь, що махала державними прапорами перед радянськими танками і до того ж співала пісню "Massachusetts", улюблену тоді серед хіпі, я справді мав особливі відчуття. Усе це в тих умовах звучало трохи по-іншому, аніж у Central Park, але в основі своїй мало той же ётос: тугу за вільним, різнобарвним і поетичним світом без насильства. Удруге я відвідав Америку – після довгих і похмурих двадцяти двох літ – уже як президент Республіки. Колишні хіпі, вочевидь, уже стали поважними сенаторами або очолили національні корпорації. Згодом я був тут щонайменше десять разів. Я заприятелював із трьома американськими президентами, із багатьма американськими політиками (особливу роль серед них відіграла моя землячка і прекрасна жінка Мадлен Олбрайт⁴) та іншими важливими людьми, із багатьма відомими

¹ Форман Мілош (нар. 1932 р.) – чеський і американський кінорежисер, сценарист.

² Восковець Їржі – актор та драматург «Визволеного театру».

³ Кінг Мартін Лютер (1929–1968 рр.) – американський баптистський проповідник і лідер руху за громадянські права 60-х років ХХ ст., прихильник мирної боротьби проти расизму.

⁴ Олбрайт Мадлен (нар. 1937 р.) – американська дипломатка чеського походження. Постійний представник США при ООН. Колишній державний секретар США.